

„Abból éltél, mit elérhettél”

Főhajtás Vajda Gábor emléke előtt

A tragikus hirtelenséggel elhunyt irodalomtörténész, Vajda Gábor hagyatékából készült válogatással búcsúzik az *Aracs* című folyóirat egykori felelős szerkesztőjétől, s búcsúzom én is, aki szorongva állok a helyébe a küldetéses lap élén. Eddigi pályám során a legszebb kihívásokat jelentette számomra az elődeink megalkotott életművében és az idő kegyelméből megmaradt hagyatékában történő búvárkodás. A történeti kurkászásnak igazi tragikumát azonban – annak teljes mélységével és a felelősségből eredő súlyával együtt – ezekben a napokban élem át, amikor Vajda Gábor váratlanul megtört életműve fölé hajlok. A keserűség és a nyomában támadt megbántottság e hatalmas töredék láttán elszorítja a szívemet; keserűséget érzek a tervezett mű töredékeinek láttán, és mélységes-mély megbántottságot, mert megint a félbemaradt élet romjai felett tántorgok, megint befejezetlen cikkek, tanulmányok és megálmodott kötetek cserepeivel bibelődök. Mert érdes cserepek sértik az ujjaimat és a tenyeremet, akárhová nyúlok a közel két évszázadnyi idő során felhalmozott kincseink között – Bárány Ágoston, első történetírónk régen feledésbe merült, máig igazán számba nem vett, ezért örökké befejezetlen életművének kallódó értékeitől haladva, íme, immár a tegnapi félbemaradottságunk felé. Visszatekintve délvidékiségünkre, töredezett múltismeretünk kimagasló teljesítményeit akár nevekhez is köthetném, de félek, ez a számvetés sem lenne teljes, mert mit ér a név, ha „az idők irigysége elfödi arcukat” a kíváncsi tekintetek elől. Úgy tűnik, mi délvidékiek csak töredékekben mérhetjük szellemi értékeink nagyságát, talán ezért van az, hogy a gondolati tartalmakkal együtt a mögöttük feszülő heroizmust is méltányolnunk kell.

Vajda Gábor pályája összefoglaló nagy művének, a délvidéki magyarság eszme- és irodalomtörténetét feldolgozó monográfiája harmadik, befejező kötetén dolgozott, amikor váratlanul meghalt. Még tanúja lehetett a nagy felzúdulásnak, melyet a *Remény a megfélemlítettségben* (2006), és az *Autonómia illúziója* (2007) című könyveivel előidézett, hiszen munkájával szinte kivétel nélkül mindenkit számvetésre és lelkiismeret-vizsgálatra kényszerített, aki részese, alakítója vagy csak elszenvedője, csendes szemlélője volt

az egykori Jugoszlávia 1945 utáni eseményeinek. Közéletünk egykori és mai szereplői ugyanis még nincsenek birtokában ama bölcs higgadságnak, mely azt súgja: nem a tükör a hibás, ha arcunkon szaporodnak a sötét redők, és a tiszta látásunkat homályba borító gyűrődések. Hivatalnoki göggel belevághatjuk öklünket a reánk visszanéző arcba, de kinek lesz ez jó, önhitt dacolásainkkal kinek teszünk szívességet? Hiszen a számvetés kényszere ettől még feloldhatatlan kihívás marad mindannyiunk számára.

Az eszme- és irodalomtörténeti mű harmadik kötetéből – melynek egyik elkészült fejezete után *A képmutatás kultúrája* címet adtam – csak *A VMDK erőterében, a Szólamok és akarások, A jelen mérlege*, és az *Iskolaügy* fejezetek készültek el, a *Végkifejlet* azonban már csak tervezett fejezetcímként szerepel a kéziratban. Ez utóbbi már a történetírói összegzés szándékát sejteti, miközben igazi témájához, szándéka valódi lényegéhez el sem jutottunk, hiszen az 1990–2005 közötti évek irodalmi teljesítménye még nem is került szóba. A végeláthatatlan jegyzeteinek, vázlatainak, csak magát, a történetírót emlékeztető feljegyzéseknek, tömör összefoglalóknak (szívesen mondanám: céduláknak) fésületlen sora nyújt betekintést a kozmosznak abba a szegletébe, amelynek értelmezésére az irodalomtörténész vállalkozott – s amellyel most már mindörökre adósunk maradt.

Néhány, a tenyerét égető témát azonban sorra vett, mondanám: előre kidolgozott, kiemelve azt a történeti témája kínálta kronologikus rendből. Ilyen az *Aracsban* most közölt *Formális változások az irodalomban* című tanulmánya, melynek szinte a helyét is látni vélem a kötet elképzelt rendjében. *A mai vajdasági magyar értelmiség magatartása* című tanulmányával együtt beleillett ez a szerző szellemi-lelki hevülésének abba az áramába, amely öt sok évtizede a közéleti véleményalkotás irányába terelte. A néhai jugoszláviai, majd szerbiai magyarság közösségi életének, politikumának folytonos értékelése – bírálata, ritkábban elismerő nyugtázása – Vajda Gábor írói-gondolkodói magatartásának szerves részét jelentette. Mindent mérlegelt és mindenről volt véleménye, amit az oktatás, a művelődés, a tájékoztatás, az intézmények működése, az irodalom és a művészetek terén ta-

pasztalt, minden jelenséget rendszerbe foglalt, ami a délvidéki magyar ember életének kiteljesedési folyamatát alakította; akkor is, ha segítette, akkor is ha gátolta azt. Talán sikerült ezt némiképpen érzékeltetni a *Szenvedéstöbblet* című közéleti jegyzeteinek válogatásával is.

Beleolvasva az irodalomtörténész hagyatékának töredékeibe, egy valami azonnál szembetűnik: minden fragmentum, minden félbemaradt bekezdése, jegyzeteinek látszólagos szertelensége is arról tanúskodik, Vajda Gábor tudatosan haladt a maga elé kitűzött cél irányába, mindent – minden leírt mondatot, minden közéleti kijelentést és minden politikai határozatot – mérlegre tett, s annak értékét abban határozta meg, miként szolgálta az magyarságunk szellemi gyarapodását, boldogulását, és jövőképe teljességének kialakítását. Hogy ennek fényében ő mit

látott a közeli és a távoli horizontokon, már nem mondhatta el, belehalt, mielőtt mondatokba önthette volna...

Vajda Gábor szellemi nagysága abban rejlik, hogy neki volt bátorsága a maga koráról és kortársairól véleményt – mi több: ítéletet – mondani, volt bátorsága néven nevezni a tengernyi hazugságot, hamisságot, csalárdságot, önhittséget, méltánytalanságot és megfélemlítést, mely hosszú évtizedek során egy egész nemzeti közösséget, a délvidéki magyarságot vezetett tévútra, önpusztító, zsákutcás tévelygésbe, sodorta a történelem beomló partjai alá. S most, halála után, bárki szólna is helyette, megszólalása már nem lesz ugyanaz. Vajda Gábor ugyanis tanú volt, minden tanúnk között az egyik legbátrabb, a vitam et sanguinem rendjéből való szándékának megismételhetetlen elszántja. Követni ugyan lehet őt, helyette szólni azonban már nem.

2008. szeptember végén

